

Széchenyi István Egyetem,
Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola

Vincze Ibolya

T É Z I S E K

**Átalakulási folyamatok és intézményi változások
Közép-Kelet-Európában**
– különös tekintettel Magyarországra –

című doktori értekezéshez

Témavezető:
Prof. Dr. Szigeti Péter

Győr
2009

TARTALOM

- I. A disszertáció célja és kutatási tárgya**
- II. A disszertáció szerkezete**
- III. A disszertáció kutatás-módszertana**
- IV. A kutatás eredményei**
- V. A dolgozat hasznosítása**
- VI. A PhD munkának a felhasznált források oldalról történő jellemzése**
- VII. A szerző témához kapcsolódó publikációi, konferencia előadásai és egyéb szakmai tevékenységei**

I. A disszertáció célja és kutatási tárgya

A közép-kelet európai átalakulási folyamatok izgalmas kutatási témájában végeztem elméleti diszkussziókat, amikor a honnan-hová kérdéseit tisztáztam. Történettudományunkra, gazdaságtörténeti írásunkra, és különösen Bibó István és Szücs Jenő munkásságára támaszkodva lokalizáltam a Kelet-Európa és a közép-kelet európai fogalmak jelentőségét és érvényességét. Erre azért volt szükség, mert a térség és benne a magyar átalakulás értelmezését, okadatolását és összehasonlító szintű megközelítését alapozta meg, de immáron a globalizációs folyamat kényszereinek körülményei közepette.

Közgazdászként érdeklődésem – Polányival szólva – a Nagy átalakuláson átment országok helyzetének megértése, tanulmányozása felé fordult. Vizsgálódásom célja, hogy megválaszoljam az átalakulás alapkérdését, azokkal a változatokkal, amelyeket összehasonlító módon elemeztem, és ezután jutottam el következtetéseimhez. Kiderült az átalakuló országok vizsgálatánál, hogy azok sokféleségét nemcsak gazdasági, hanem nagyon jelentős mértékben társadalmi, kulturális és állami-politikai tényezők okozzák. Ezért kellett szélesítenem kutatásaim az állam-, a politika-, és a jogelmélet bizonyos kérdései irányába. Kornai János ezt az interdiszciplináris megközelítést nevezte el rendszerparadigmában való gondolkodásnak, ahol az ideológiai tényezők és hagyományok is befolyásolják a folyamatokat. Ebben a szemléletben az intézményi változások magyarázó értéke szükségképpen jelentős a közép-kelet európai országok vizsgálatában. Időbelileg az 1988/89 –es fordulat évétől a 2006/07-ig terjedő időszakkal foglalkoztam, kiemelten, külön fejezetekben kezelve az eredeti tőkeátcsoportosítással végbement magyar átalakulást.

II. A disszertáció szerkezete

Disszertációm 7 részből áll. Először a kutatás tárgyát és célkitűzéseit tisztáztam. Benne a Kelet Európa, kelet-európai viszonylagos elmaradottság, megkésett polgári fejlődés fogalmak relevanciáját. Ebből következett ugyanis 1988/89 körülményei között az utolérés célkitűzése. Az első rész bevezető jellegű, fogalmi kérdéseket tisztáz, az átmeneti gazdaság, a felemelkedő piacok és az intézmények szerepével kapcsolatban. Kifejti a formális- és a szubsztantív gazdaság (Polányi) különbségét, ahol az átalakulás kiindulópontja – egy berendezkedés ki- és átépítése – utóbbit állítja előtérbe: milyen mintákat követtek ezen országok társadalmi, gazdaságuk kialakításakor?

A 2. fejezet áttekinti és történelmi adottságai oldaláról vizsgálja a szóban forgó közép-kelet európai ország csoportot. Nem véletlen, hogy az államszocialista kísérletek együtt keletkeztek és együtt múltak ki a térség történelmében. Munkám a kétarcú Oroszország, és az evolutív pályán lévő Kína folyamatait is értelmezi, majd ezeket összeveti a közép-kelet európai országok közül a visegrádi és a balti államokkal, ezek közös jellemzőivel.

A 3. fejezet az állami szerepvállalással kapcsolatban kétfelől építkezik. Elmélettörténetileg és tapasztalatilag. Megszólaltatja az elmélettörténet klasszikusát, elemzi Adolf Wagner törvényét, továbbá teszteli annak érvényességét a ma álláspontjáról. Másfelől a jelenkori államfejlődés jelentős csomópontjait (minimális állam – jóléti, szociális állam – államtalanítási, deregulációs periódus állama) is jellemzi. A minimális állam, mint valamikori állapot és egyben liberális felfogás mellett kitér a szervezett kapitalizmus keynesiánus jóléti államainak fogalmi és funkcionális jellemzésére. Ennek felbomlási folyamata a globalizáció hatására vezet el, az elmúlt negyedszázad államtalanítási törekvéseihez. Az állam gyakorlati szerepét több metszetben vizsgálja (versenyjogi, GDP kritikai és szociálpolitikai aspektusból, foglalkozik a mérhetőséggel és a jog új jelenségeivel, melyet éppen a nem nemzetállami törvényhozó fejlesztett ki, a nemzetközi kereskedelmi jogban.). Utóbbi fejleménynek éppen az evolúciós gazdaságtannal való egybecsengése miatt van nagy jelentősége: a gazdasági szereplők szakadatlanul alkalmazkodásra kényszerülnek, de ebben a jogi környezet némi orientációs stabilitást vihet magatartásukba, éppen a lex mercatoria területén kialakult új mértékek figyelembevételével. A nemzetközi szintű (nem nemzetállami) jogegységesedés a jogszolgáltatásban jön létre, az atipikus szerződések és a bíró alkotta jog segítségével.

Külön alfejezetben foglalkoztam azokkal az állami funkciókkal és e funkciók osztályozásával, melyek a globalizációs nyomás ellenére is fenntartandóak és

fenntarthatóak. Az átalakulások ma érzékelhető zavarai nem zárójelbe teszik, hanem egyenesen aláhúzzák fejlesztő állam (development staate) paradigmáját. A main stream neoliberális irányzat megoldásait munkámban több helyütt kritikának vettem alá, az evolucionista közgazdaságtani, és a fejlesztő állam gazdasági és államelméleti paradigmái felől.

A 4. fejezettől a magyarországi rendszerváltást, annak gazdaságszociológiai sajátosságait, eredetiségét, illetőleg utánzó jellegét (washingtoni konszenzus iránytűje) elemzem. Bemutattam a politikai- és a jogi alrendszerek főbb változásait. A külföldi működő-tőke differenciált vizsgálatára különös hangsúlyt helyeztem. Kitérve arra, hogy milyen feltételek mellett lehet pozitív hatása gazdasági növekedésünkre és pénzügyi egyensúlyunkra, a kockázatokat is számba véve. A fejezetben esettanulmány-szerűen elemzem az Audi AG magyarországi telephelyét: a Thünen-féle telephely elméletet a Győri Ipari Parkban teszteltem.

Az 5. fejezet tisztázza a régió, regionalizmus túlzottan is sok jelentéssel terhelt fogalmait, elválasztva a nemzetállamok feletti integrációs szinteket, a nemzeten belüli térszerkezeti képződményektől. Kitér és jellemzi munkám a hazai régiók közötti polarizálódást, amely az erőforrások áramlása miatt nehezen tűnik megfordíthatónak. Bemutattam, hogy a területfejlesztés regionalizmusa és a középszintű közigazgatás kérdésének problémái ez ideig nem megoldottak hazánkban. Csatlakoztam a középszintű közigazgatás problémáit illetően a nagymegyei koncepcióhoz, amely a megvalósíthatóságot legjobban hordozó koncepció.

Végül a 6. rövid fejezet az emberi erőforrásokat fejlődés-gazdaságtani perspektívába ágyazza, aláhúzva a humántőke jelentőségét és a tudásalapú fejlődést. Itt a HDI mutató mellett a munkaerő reprodukciójának szubjektív, kulturális összetevőire, a K+F innovációs szerepére és a szakképzés jelentőségére koncentráltam.

A 7. rész összefoglalja – tézisszerűen – munkám eredményeit (azonosan azzal, ahogyan ezt ebben, az egyéb szempontokat is tisztázó téziszűzetben tettem).

III. A disszertáció kutatás-módszertana

Munkámban *módszertanilag* arra törekedtem, hogy *az általános érvényű, az országok széles körét érintő és absztraktabb szintű kérdésfeltevésektől és összefüggésektől* (fogalom-használat: átmenet, felemelkedő piac, államszocializmus, kapitalizmus, világrendszer, ökonómiai és egyéb- államelméleti, politológiai szempontok viszonya az

elemzésben) *haladjak a konkrétabbak felé, a különös és egyedi problémák felé.* Dolgozatom szerkezetében a IV-V-VI. fejezetek konkrét, Magyarországra vonatkozó elemzései követik az általános, átfogóbb kérdéseket (A politikai és a jogrendszer jellemzői, a középszintű közigazgatás válsága; az FDI és FDI szerepe a hazai régiók fejlettségében, továbbá az emberi tényező fejlettsége, illetve az azt mérő index szerepe a gazdasági és területi folyamatokban).

Multi- és interdiszciplináris megközelítésre törekedtem: a mikro-, és makro-ökonómiai összefüggések, gazdaságstatisztikai adatok (melyeket grafikusan is ábrázoltam) és korreláció-számítások mellett a szakirodalomra és a doktori iskolában tanultakra támaszkodva ideológiai tényezők szerepét is vizsgáltam (,washingtoni konszenzus'), illetve állam- és politikaelméleti összefüggéseket néztem (állami funkciók, régió szintek, államfejlődés csomópontjai).

Az empirikus és történelmi adatok és az elméletalkotás kapcsolatára törekedtem. Nem minden folyamat mérhető, de ahol a fogalmi-értékelésbeli-elméletalkotási kérdések operacionalizálhatóak, tesztelhetőek, illetve történelmi tények szólnak mellettük vagy ellenük, ott a tények, statisztikus helyzetjellemzéseket tettem meg igazság-kritériumnak (növekedési mutatók – GDP fétiszizáció nélkül, FDI szerepe, regionális fejlettség és FDI kapcsolata, HDI index,). *A fejlődés gazdaságtan* perspektívájának alkalmazása pedig éppen a munkámból adódó tanulságok levonásában volt segítségemre: az emberi erőforrásokkal való gazdálkodás lesz a meghatározó abban, hogy az átmeneti országok közül ki konvergál a legfejlettebbekhez, s ki fog lemaradni vagy stagnálni a globális versenyben.

Az összehasonlító módszer alkalmazására is sort kerítettem, ahol az összehasonlítási alapot is tisztázni kellett (szakirodalmi értékelések, *álláspontok* ütköztetése (Kornai versus Szalai és Lányi Kamilla; illetőleg *fejlődési pályáké* (balti neoliberális modell versus adriai neokorporatív /Szlovénia/ és a kettő között a visegrádiak; illetőleg Oroszország dependenciája majd felemelkedése versus Kína evolutív fejlődése). Az összehasonlítás mindkét formája segít abban, hogy az egymással szemben álló értékítéletek igazságát, állításainak pontosabb érvényességét meghatározhassuk. Mintegy egymást is korlátozzák a versengő nézetek, s amikor ütköztetni tudja ezeket a kutató, akkor jön rá megoldásaik valós helyi-értékére.

IV. A kutatás eredményei

A közép-kelet európai átalakulási folyamatok izgalmas kutatási témájában végeztem elméleti diszkussziókat, amikor a honnan-hová kérdéseit tisztáztam. Történettudományunkra, gazdaságtörténet írásunkra, és különösen Bibó István és Szücs Jenő munkásságára támaszkodva lokalizáltam a Kelet-Európa és a közép-kelet európai fogalmak jelentőségét és érvényességét. Erre azért volt szükség, mert a térség és benne a magyar átalakulás értelmezését, okadatolását és összehasonlító szintű megközelítését alapozta meg, de immáron a globalizációs folyamat kényszereinek körülményei közepette. Különös figyelmet fordítottam dolgozatom második felében a magyarországi átalakulásra. A gazdaság átépítése mellett jellemeztem a politikai és jogi rendszerünk megváltozását, főbb karakterisztikumait, és kitértem az állami funkciók rendszerváltozás nyomán bekövetkező módosulásaira is.

I.

Kutatásom 1., kiinduló hipotézise a kezdetben az volt, hogy az átmenet lezárult. A befejezettség-befejezetlenség kérdésre adott válaszlehetőség kategorikus igennel-nemmel való eldönthetlensége vezetett tovább a probléma tagoltabb, differenciáltabb kezeléséhez. Négy tézisben foglalhatók össze ez irányú vizsgálódásaim eredményei:

1. az átmenet az államszocializmusból a tőkés piacgazdaság *fele történő mozgási irányt* jelent.
2. az átmenet *nem lehet csak gazdasági*, a politikai és gazdasági szférát egyaránt érinti. Ebben az értelemben az átalakulási folyamatok és az állami és politikai intézményi változások kérdései kerültek vizsgálódásaim középpontjába. A szokások, beállítottságok, habitusok (Bourdieu) és a kultúra szerepe sem elhanyagolható. Ezért nincs két egyforma ország a sok azonos fejlettségű és kapitalista társadalmi alakulat között. A nyereségre orientált, célracionális, vállalkozói magatartás jelen van társadalmunkban, de az ezzel járó individualizációt és polgári szokásrendet társadalmunk egy jelentős hányada 18 év alatt sem interiorizálta. Az államszocializmusból áthagyományozódott kollektív érzületek és igények – a nagypolgárság kivételével – a középrétegek és az alulélvők magatartásformáiban is jelen vannak.
3. Az átmenet mindig régi és új mozzanatok harca: nem egyszeri eredmény, nem dologszerű képződmény, hanem állapot, amelyben viszonyok, intézmények, emberi

magatartások már „életünk legvégzetesebb hatalma, a kapitalizmus” (M. Weber) alapján termelődnek újra. A gazdaság feletti magánhatalom és a tőkés újratermeléshez szükséges intézményi- szabályozó feltételek uralkodnak. Ebben az értelemben az átmenet, ahogy ezt bemutattam, *lezárult*.

4. Nem fejeződött be és nyitott kérdés a Közép-Kelet- Európai országok zömében – talán csak a legfejlettebb Szlovénia kivételével -, hogy van-e, lesz-e közelítés a centrum országaihoz.

Az utolérés (tartós közelítés) értelmében az átalakulás eredményessége mindmáig nyitott kérdés – a lemaradás potenciális veszélyével. Magyarország tartósan, hosszú távon, annak ellenére sem közeledett a centrum fejlettségi színvonalához, (átlagos értelemben¹), hogy tőkés gazdasági-és társadalmi viszonyok és a rájuk jellemző integrációs formák (piac, politikai váltó gazdaság, jogállami-hatalom megosztó köztársaság) kiépültek és működnek.

Bemutattam, hogy a mozgási irány azonos szándékú tételezése – államszocializmusból a kapitalista piacgazdaságba – nem, vagy nem feltétlenül azonos eredményre vezet a különböző fejlettségű és adottságú országok között. A tulajdoni viszonyok és a gazdasági struktúrák megváltozása nem jelenti azt, hogy az átmenettel ezek az országok a fejlettekhez közeledtek volna. A kisebb kelet-európai országoknak egyenesen nagyobb a világgazdasági függése és kényszeres alkalmazkodása, mint az 1999 után reorganizálódó, ‚kétarcú’ Oroszorszáé, vagy a bő negyedszázada jelentős fejlődésen átmenő Kínáé, melynek viszonyait éppen az állami-politikai tényezők kulturális hagyományokhoz kapcsolódó sajátosságai miatt ma sem tekinthetnénk tisztán tőkés rendszernek. Az átalakulás vizsgálatában az eredmények különbözősége mellett – Szlovénia sikeres rendszerváltásától Moldávia kudarcáig bezárólag – egyértelművé vált, hogy a gazdasági tényezők hatásait nagymértékben befolyásolják az állami-politikai-kulturális meghatározottságok. Kornai János ezért tartotta szükségesnek, éppen

¹ Berend nemzetközi irodalomra (Paul Bairoch) támaszkodó adatai szerint a magyar GDP a nyugat európai % ban kifejezve (azt 100%-nak véve, s mögötte 1960-as dollár reálértékkel átszámolva) a következőképpen alakult: 1860-ban annak 60%-án, 1910-ben 58%-án állt. Az államszocialista korszakban 1973-ban kerültünk legközelebb a fejlett Európa átlagához (akkor csak 14%-al maradtunk el attól, amit viszont gyors visszaesés követett a nyolcvanas évtizedben. Berend T. Iván: Gazdasági elmaradottság, kiutak és kudarcok KJK, 1979, 154-158.o.) Ha ezt viszonyítjuk a 2004 előtti EU, akkor még 15%-hoz, akkor Magyarország 57-58%-on állt, míg ha a 2006-os esztendőét és immáron az EU 27-ek átlagát vesszük (ami a bulgár és román csatlakozással *lefelé* toltta el az átlagot), akkor 63 %-on állunk. Nincs nagy mozgás a 4-5% pontos differenciákkal, - történelmileg nézve. Úgy tűnik: nem kormányokon és berendezkedéseken múlik a viszonylagos elmaradottság problematikája.

módszertanilag hangsúlyossá tenni a 'rendszerparadigma' bemutatott álláspontját. (Szempontrendszerét elfogadva magam is igyekeztem azt elemzéseimben érvényesíteni. Azonban a térség és Magyarország elért eredményeit és jövőbeli lehetőségeit illetően – támaszkodva a más nézetekkel (Szalai Erzsébet, Lányi Kamilla, világrendszerkutatók és történészek) és értékelésekkel élés összehasonlító módszerére – szkeptikusabb álláspontokat foglaltam el a kiváló akadémikusunknál).

II.

Munkámban módszertanilag arra törekedtem, hogy *az általános érvényű, az országok széles körét érintő és absztraktabb szintű kérdésfeltevésektől és összefüggésektől* (fogalom-használat: átmenet, felemelkedő piac, államszocializmus, kapitalizmus, világrendszer, ökonómiai és egyéb- államelméleti, politológiai szempontok viszonya az elemzésben) *haladjak a konkrétabbak felé, a különös és egyedi problémák felé.* Második feltevésem arra vonatkozott, hogy vajon egységes pályára kerültek-e a közös államszocialista múlt okán ezek az országok? Így került sor a Közép-Kelet Európai országok, Oroszország és Kína fejlődési pályájának jellemzésére. Itt történelmi megalapozást adó előzmények után bemutattam e fejlődési pályákra vonatkozó interpretációs és értékelési vitákat. Az eldöntendő kérdésekben vagy az irodalmi álláspontok összehasonlításán keresztül foglaltam állást, vagy történelmi és tapasztalati adottságok figyelembevételével érveltem. Kína evolutív fejlődése – az erről szóló értelmező viták ellenére – is kedvezőbbnek tűnik számomra, mint a katasztrofális visszaesésen átment Oroszország csak 1999 után beinduló visszazárkózása, vagy pedig a roppantul sebezhető kis Közép- és Kelet-európai gazdaságok helyzete. A három balti ország (Észtország, Litvánia és Lettország) a *radikális átmenet és a neoliberais modell mintája* a régióban. Ezzel szemben Szlovénia a szerves változások megtestesítője. Ezt ott egy *neokorporatista-érdekegyeztetéses* modell valósította meg. Földrajzilag és modellszerűség szempontjából a balti neoliberalizmus és az adriai neokorporatizmus *között helyezkednek el a viseigrádi országok.* Ezekben a külföldi tőke erősebben befolyásolta rendszerváltásukat, mint Szlovéniáét, ugyanakkor a belföldi munkaviszonyokat és jóléti rendszereket valamivel jobban meg tudták védeni, mint ezt a balti országokban tették.

Szelényi Dél-Kelet-Ázsia, Kelet-Európa és Közép-Európa kapitalizálódó utjait összehasonlító kutatásai nyomán jutottam el ahhoz a következtetéshez, hogy a politikai kapitalizmus weberi-fogalmához jól illeszkedik a Polányi Károly által kidolgozott

szubsztantív gazdaság problematikája. Tézisem, amely mellett érvelek: *a politikai kapitalizmus a szubsztantív gazdaság egyik történelmi-szociológiai konkretizációja.*

III.

A gazdaságelmélet evolúciós modellje új felismeréseket tartalmaz: itt ugyanis sokkal inkább *a szubjektív megközelítés következetes alkalmazása történik meg*, tehát éppen *az emberi tényező bevonása* az előrelépés. Azért, mert a gazdasági szereplők döntéseiket a bizonytalanság körülményei között hozzák meg, ez pedig „*folyamatos korrigálást*” igényel és jelent. Hiszen nem csak a mikroszinten folyamatosan végbemenő szakadatlan mozgás, változás a döntő tényező. Legalább ugyanolyan mértékben szükséges a környezet viszonylagos stabilitása. Ugyanis a cselekvő mikro-szintű szereplők számára csak ennek révén létezik a fejlődéséhez elengedhetetlenül fontos irányadó támpont, ti. hogy mihez is alkalmazkodjanak. A döntések korrigálása az átfogóbb világgazdasági környezethez való alkalmazkodáson keresztül és az egységes jogszolgáltatás kiszámíthatóságához való alkalmazkodáson múlik. A nagy világcégek, transznacionális társaságok persze erőfölényüket gyakran a gazdasági-piaci környezet vagy éppen az állami gazdaságpolitikák befolyásolására is fel tudják használni, amitől elesnek a nemzeti alapú kis- és középvállalkozások, melyek jórészt csak igazodási kényszerben vannak. Gazdasági folyamatokat nem tudnak ellenőrizni, befolyásolni.

IV.

Az államtudomány és a közigazgatási jog klasszikus témája az állami funkciók vizsgálata és osztályozása. A megváltozott világgazdasági körülmények figyelembe vételével számba vettem azokat az állami funkciókat, amelyek egyfelől a rendszerváltás következtében lényegesen módosultak. Másfelől, éppen a washingtoni-konszenzus minimális államával szemben *egy fejlesztő állam (developmental state) gazdasági, és szociális funkciói* maradhatnak, mégpedig a globális kapitalizmus körülményei közepette is. Az állami funkciók vizsgálata eleve szélesebb perspektívát nyit a minimális államfelfogáshoz képest, hiszen a piacosítást nem tekinti önértéknek a közhatalmi szerveződésekkel szemben. Az állami funkciók az adott kor adott államának társadalmi rendeltetését valósítják meg. Ezért a magyarországi rendszerváltozásban is az államcélokhoz igazodnak. Következésképpen átalakítják a hagyományos állami funkciókat

is. Jelöljük ezek közül három reprezentatívát: 1. a belső szuverenitás megnyilvánulásaként a *rendvédelmet jogállami keretek közé* terelik. A rendészeti igazgatás akadályelhárító tevékenysége a végrehajtó hatalom feladata, a rendvédelmi törvény alapján, normális esetekben elválva az állam bűnüldöző tevékenységétől, melyet az igazságszolgáltatás funkciójaként a Btk. és a Be alapján gyakorolnak. 2. A társadalom és a természet viszonyát hagyományosan befolyásoló állami funkció (védelem megszervezése természeti katasztrófák esetére, előrejelzés és mentőrendszerek kialakítása) a XXI. század közepette kiegészül és jellegváltozáson megy át, amikor a *fenntartható fejlődés* funkciójává válik. Napjainkban pedig a globális környezeti hatások (üvegházhatás, édesvízi készletek) kezelhetetlenek pusztán helyi szinten, ezért az államok nemzetközi együttműködését is feltételezi a fenntartható fejlődés funkciója. 3. A hagyományos racionális igazgatást kiegészítve, esetenként helyére lépve jelennek meg a közjog és a magánjog határait tovább relativizáló megoldások. Így a *New Public Management* (NPM) és a *Public Private Partnership* (PPP) törekvések.

A fejlesztő állam a társadalmi-gazdasági modernizáció, a világgazdasági felzárkózás, az állam és a társadalom gazdaságfejlesztő szerepét tárgyalja. A neoinstitutionalista irányzatra támaszkodva, azon az állásponton vagyok, hogy éppen az *institucionális kapcsolatok révén* érhető el, hogy a társadalmak demokratikus politikai ellenőrzést gyakoroljanak a gazdaság azon tényezői felett (TNC-k; nemzetközi pénzügyi központok), amelyek éppen a globalizáció körülményei miatt túl-hatalomra tudtak szert tenni.

A fejlesztő állam vonatkozásában hét követelmény hangsúlyozása adódott. Ezek felsorolásszerűen a következők: 1. termelésösztönzés 2. K + F támogatás az innováció érdekében, mégpedig a licenccsökkentéssel 3. környezet- és élelmiszerbiztonság 4. stratégiai relevanciájú ágazatok irányítása vagy menedzselése 5. versenyszféra védelme, támogatása a monopolizálódással (az extraprofitképződés egyik forrása) szemben 6. piaci kudarcok nemkívánatos hatásainak kivédése 7. tripartit egyeztetések (amely egyben szociális funkció is).

A szociális integrációt elősegítő állami funkciókat hat csoportba sorolva taglaltam: 1. munkaerő reprodukciós színvonalának emelése 2. társadalmi mobilitás elősegítése, és a 'Bildungsbürgertum' 3. kulturális infrastruktúra fenntartása, gazdagítása 4. preventív szociálpolitika és utólagos kompenzációk 5. a széles értelemben vett társadalmi és gazdasági infrastruktúra fejlesztés + közszolgáltatások fenntartása 6. társadalmi rend (közrend+közbiztonság) és egyensúly védelme.

V.

Az állami funkciók tanulmányozása mellett kitértem a globalizáció szülte jogi folyamatokra. Harmadik hipotézisem arra vonatkozott, hogy a dereguláció fogalmával lehet leírni az államtalanítással (dezetatizáció) párhuzamosan a jog új jelenségeit. Ezt kellett módosítanom, a nemzetközi kereskedelmi jogban leginkább tetten érhető tendenciát észlelve: ez ugyanis a dereguláció mellett *a nemzeti törvényhozással szemben flexibilisebb jogi megoldásokat* munkált ki. Éppen a globalizációs folyamatok reakciójaként, amely az átmenetben lévő országokra éppúgy kihat, mint a világgazdaság többi szereplőjére. Kutatásom egyik eredménye, hogy reális összefüggés mutatható ki a jogi fejlemények és a fejlődés-gazdaságtan magyarázatai között. Ugyanis kialakult egy új *lex mercatoria*, melyet Galgano (és mások is), a globalizációs folyamathoz kötnek, és *spontán egységes jogként* jellemzik. Ebben az olasz professzor egyetemes jogfejlődési tendenciát lát. Az üzleti és gazdasági világ új jogi megoldásai *összefüggésbe hozhatóak az evolúciós közgazdaságtannal*. Ehhez nem a jog gazdasági elemzését kell elvégezni, mint ezt a mainstream neoliberais ökonómia nyomán Posner és mások megtették, hanem *a gazdaság jogi elemzését*. Ezzel a jog kerül közel a gazdasághoz, annak mintegy belső, endogén tulajdonságaihoz idomul. Ugyanis *az absztrakt-általános, előre szabályozó állami jogtételekkel, törvényi joggal állítja szembe* a jogfejlődés két, ma igazán jellemző tendenciáját: a nemzeti törvényhozók által kibocsátott jogforrásokat (törvényt) egyfelől az *atipikus szerződések* világméretű elterjedése váltja fel. Másfelől a nemzetileg széttöredezett jogalkotás nem tud megfelelni a kereskedelmi jog területén a világban kialakult gyakorlati igényeknek. Ezért vált hatásos megoldássá a „*iurisdictio*” primátusa a „*legislatio*” felett. A bírói, jogalkalmazói jog rugalmas és gyors, menet közben született evolutív mértékei oldják meg azokat a problémákat, amelyekre a törvényhozó hatalom *ex ante*, az esetekhez képest előre alkotott rendelkezéseivel nem oldhatott meg. A spontán előálló tapasztalat szülte evolúciós variánsok adják a joggyakorlat mértékeit, mintáit (a nemzetközi kereskedelmi szokásokra és szabványokra építve a megoldásokat), amikor a gazdaság endogén módon kiváltott, új jogszolgáltatási igényeire reagálnak. Ezeket, a jogi megoldásokat és mértékeket minden szereplőnek figyelembe kell vennie, így a világpiacra kilépő hazai gazdaság szereplőknek is.

VI.

A magyarországi átalakulás *politikai és jogi rendszerének vizsgálata* után tértem át a gazdasági rendszer kérdéseire. Ami a politikai rendszert illeti, az államszocializmus jellemzőinek bemutatása után Bihari nyomán (2005) vizsgáltam a kialakuló politikai és állami intézményrendszer stabilizáló tényezőit. Az állami szervek ismert rendszerét táblázatban foglaltam össze. Mindkét alrendszer vonatkozásában figyelembe vettem az elmúlt négy év tapasztalatait, változásait. Így megállapítható, hogy a pártsemleges közigazgatás megteremtése – nagyon úgy tűnik – sikertelen volt: a központi közigazgatásban a politika elsődlegessége tör a szakelemmel szembe.

Az *ideológiai centrumokban* magas fokú állandóság jellemzi a nemzeti-konzervatív, szocialista-szociáldemokrata és a liberális pólus befolyását. Váltakozó erősséggel és arányokban, de 20 éve uralják társadalmi tudatunkat. Ezekhez képest az egyéb ideológiák (anarchista, kommunista, zöld, feminista stb.) csak alárendelt, kiegészítő befolyáshoz jutottak.

A politikai rendszerben kitüntetett helyet kap a pártrendszer. Nálunk a *mérsékelt pluralizmus relatíve többpárti rendszere* alakult és szilárdult meg. A parlamentáris köztársaság kormányformáját illetően az 1945-48 közötti koalíciós időszak mintáját alapul véve alakítottuk ki új berendezkedésünket. Annyiban mindenképpen sikeresen, hogy a magyar parlamentarizmus nemcsak a *pártok szabályozott versengését*, hanem a *kormányozhatóság* kitüntetett alkotmányos értékét együtt biztosítja. Kissé bonyolult három csatornás választási rendszerünk pedig (egyéni, területi, és országos listás mandátumok szerezhetőek) az 5 %-os küszöbrel jól szolgálja ezt a kormányozhatóságot. (Ti. elkerüli az extrém pluralista megosztottságot).

Rendszerváltásunk a legalitás útján a jog, mint eszköz segítségével és a "jogállami forradalom" (Sólyom) keretei között zajlott. A jogrendszer átalakulásának rendkívül összetett mozgásait elsősorban a közjog vonatkozásában, az intézményi és jogdogmatikai csomópontok kijelölésével magyaráztam.

Önálló kérdésként elemzem az ún. *eredeti tőkeátcsoportosítást végrehajtó magyar rendszerváltást*. Szalai Erzsébet gazdaságszociológiai elemzései nyújtottak itt a 4. kiinduló hipotézist. Eszerint nehézségeink nagyrészt az FDI-t preferáló privatizációs folyamatokból adódnak, amelyet a késő-kádári technokrácia kezdeményezett (majd mások is folytattak) Megfontolásait azonban empirikus módszerek tesztjének vettem alá. Így a az FDI

tényleges gazdasági szerepénél olyan eredményekre jutottam, melyek nyomán finomítások váltak szükségessé. Igaz, gazdaságunk éppen a 2006-2007-es esztendőben mutattak fel olyan strukturális okokra visszavezethető, a belső és külső makrogazdasági egyensúly zavarait kiváltó fejleményeket, amelyek miatt sajnos illúzióknak bizonyult azt gondolni, hogy az 1997-től kétségkívül beindult növekedés tartós-folytonos lesz, és felülmúlja az uniós átlagot, minek következtében közelíthetünk az Unió ún. mag-országaihoz. Ugyanakkor magyar sajátosság az FDI jelentős szerepe (Cseh- és Lengyelországhoz hasonlóan), amit nálunk területi bontásokban is jellemeztem. Kutatási eredményként kimutattam, hogy a hazai régiók közötti fejlettségi különbségeknek nemcsak eredménye, hanem ma is egyik faktora éppen a beáramló FDI elhelyezkedése. (Ezeket kedvező esetben termelésorientált, zöld mezős beruházásokkal lehetett motiválni. Rosszabb esetben kereskedelmi láncolatok piac-felvásárlási érdekei mozgattak). Mikro-szintű elemzést végeztem a Győri Ipari Park esetében, ahol az Audi AG befektetését vizsgáltam a Thüningyűri érvényessége szempontjából.

Exportvezérelt gazdaságunkban kritikus a szerepük, ezért létfontosságú a megfelelő gazdaságpolitika folytatása: a jogi és pénzügyi szabályozás olyan egyensúlyának megtalálása, amelyben a munkahelyteremtés, a technikai-technológiai transzfer pozitív hatásán kívül az államnak vannak bevételei az itt működő multiktól, nemcsak kedvezményeket és mentességeket ad, de a szabályozás nem teremt kedvezőtlen klímát ahhoz, hogy profitjaikat ezek a cégek repatriálják. Minél nagyobb mértékben forgatják vissza azt az itteni újratermelési folyamatba, annál előnyösebb a befogadó, hazai gazdaságnak (elsősorban a technológiai transzfer javíthatja a termelékenységét, az ipari szerkezet korszerűbb alakulását és a K+F kiadások növelését, ahogy ezt a 4.5. alatt tárgyaltam). Elfogadtam azt a levezetést, hogy az FDI hatása akkor lehet pozitív a gazdasági növekedésre, ha a fogadó gazdaságban a humántőke elért egy meghatározott szintet, tőkeabszorpciós kapacitást. A humántőke minősége küszöbértékét itt a középfokú oktatásban résztvevők arányával mérik, s ekkor a közvetlen külföldi tőkebefektetések jelentősen emelhetik a növekedés ütemét.

VII.

A hazai átalakulás mindmáig vitatott és elódázott problémái közé tartozik a középszintű közigazgatás és önkormányzatok problémájának megoldása. A közel 3200 önkormányzat az 1990-es törvényben alapvetően demokratikus viszonyokat teremtett és

érvényesítette a helyi önállóságot. Ezzel a hatalommegosztás tényezőjévé váltak. A települési szint fölötti területi szintek, az anyagi források megteremtése, a területi egyenlőtlenségek és a területfejlesztés kérdései sokszor-sokféle formában kerültek terítékre, de egyik politikai ciklus sem hozott átfogó és kielégítő eredményt. Részben a kétharmados törvények fogságában nem sikerültek az átfogó reformok, mert a mindenkori ellenzék meg tudta kötni a kormányzó erők kezét, s ez gyakorlatilag négyszer megtörtént.

A szocialista-liberális kormányzat 2002 óta próbálkozott a középszint regionális átalakításával. Hol a 7 régiós beosztású statisztikai-tervezési régiók, hol a megye mellé vagy éppen helyére tervezett 9 régiós megoldások kerültek előtérbe. Sikerületlenül, mert az ún. lopakodó jogalkotás nem teremtette meg az átalakuláshoz szükséges szakmai, politikai és jogi eszközrendszert. A regionális közigazgatási hivatalt, mint szervezetrendszert egyszerű többséggel is elő lehetett állítani, azonban ezek törvényességi ellenőrzési funkciója alkotmányos alapot kívánt volna meg. Ennek hiányában máig alkotmányellenes helyzet alakult ki. Ami a középszinten jelentkező reformot illeti: szervetlen, mesterkélten konstruált radikális megoldások helyett célszerűnek látszik a „kiüresedett” megyét és a nem működő, mesterséges régiókat a meglévő hagyományok mentén felváltani új megoldással, nevezetesen a nagymegyével. Ezt a Verebélyi Imre által kidolgozott álláspontot mutatom be, a *13 nagymegyével, s ezek térképes ábrázolásával*.

VIII.

Széchenyire rímelő utolsó tézisem: Magyarország versenyképességét csak a kiművelt emberfők, minőségi humán erőforrások, a jól képzett munkaerő biztosíthatják. Ahhoz tehát, hogy Magyarország ne veszítsen teret a világgazdasági versenyképességben és legalább gazdasága bizonyos vonatkozásaiban konvergencia és utolérés következhesse be, kulcskérdés a humántőke minősége. Az átmeneti országok számára is a világgazdasági versenyképesség fő tényezőjét a humántőke-állomány bővülése és minőségének emelése jelenti, ami egyben a K+F igényes termékek növelését igényli. Magasabb hozzáadott értéket csak magasabb kvalifikált humántőkével és technológiai innovációkkal lehet elérni. A gazdasági fejlődés szempontjából tehát meghatározó lesz a humántőke-fejlesztése, amit pedig éppen az HDI mutatóban szereplő tényezők (élettartam, tudásszint, életszínvonal) javításával lehet elérni. A feltörekvő piacok ilyen irányú konkurenciájának következtében nagyon kevéssé valószínű, hogy az ipari kapitalizmus korszakában kifejlesztett termékekkel közelíteni-utólag elérni lehessen. (G. Arrighivel szólva: a perifériák iparosítása

egyben az ipar periférizálódását, tehát leértékelődését hozza magával). Sem adottságaink, sem a világgazdasági tendenciák nem kecsegtetnek ezzel. Feltehetőleg jövőnk záloga ezért – igaz, kissé elvont a megfogalmazás – csak a tudás alapú gazdaság és társadalom lehet.

V. A dolgozat hasznosítása

Azt gondolom, hogy olyan szakirodalmat gazdagító munkáról van szó, amely a felsőfokú közgazdászképzésben, de más társadalomtudományi területeken is hasznosítható, ismeretátadó-ismeretbővítő funkciói következtében. Multidiszciplináris munkaként politológusok és jogászok is kaphatnak inspirációt a politikai rendszerről, a gazdaság és az állami funkciók, illetőleg a gazdaság és az internacionálissá vált kereskedelmi jog kapcsolatáról. Továbbá kutatásaim csomóponti kérdései a jövőben is vizsgálhatóak maradnak (átmenet tipológia; összehasonlítás eredményei; utolérés probléma; FDI analízisek, HDI index alkalmazhatósága). A gyakorlati-kormányzati munka szempontjából pedig nagymegyés koncepció bemutatása és az evolúciós gazdaságtan humán-tőkét előtérbe helyező magyarázatai hathatnak előreutatóan. Ugyanis ez lesz a versenyképesség legfontosabb összetevője a közepes fejlettség talaján.

VI. A PhD munkának a felhasznált források oldalról történő jellemzése

A felhasznált irodalom jegyzéke 10 oldalon 120 tételt tartalmaz, melyek közül 24 angol és 4 német forrást használtam. Megjegyzendő, hogy a magyar nyelvű irodalom is igen gazdag az átmenetről, ahol a közgazdászokon kívül olyan állam-, politika- és jogelméleti, illetőleg történész munkákat is hasznosítottam, melyekre az SZE Doktori Iskolájában különböző stúdiumokon hívták fel oktatóim a figyelmemet.

Munkámban szerepel olyan részkérdések kutatása, melyek esetében előtanulmányokat folytattam már a dolgozat megírása előtt. Így volt ez a regionalizmus problematikájával kapcsolatban is. Vizsgáltam a régiók szerepét a gazdasági növekedésében, az FDI és a környezeti tényezők kölcsönhatását, valamint az állami szerepvállalást elméletlettörténeti és tapasztalati metszetekben (lásd irodalomjegyzékem 3 - 5, 9, 10, 12 számú tanulmányait). Konferenciákon majd egy tucat alkalommal előadóként vettem részt az átmenet és a gazdasági átalakulások témájával, továbbá tanulmányutakon és alkalmazott kutatásokon keresztül is ismeretekre tehettem szert disszertációm kidolgozásához.

VII. A szerző témához kapcsolódó publikációi, konferencia előadásai és egyéb szakmai tevékenységei

Folyóiratban tanulmányok:

- 1) Vincze Ibolya (2008): *Közép-Kelet Európa – Oroszország – Kína Átmeneti országok tapasztalata összehasonlító nézőpontból*
in: *Eszmélet* 78. Társadalomkritikai és kulturális folyóirat, 2008, (135-151.o.)
- 2) Theory of Power: „Politics” and „Political” Action (társszerzővel) in: *Central European Political Science Review* no. 31. Spring 2008, 19-32.
- 3) Vincze Ibolya (2007): Kutatási jelentés: Termelőüzemi és késztermék raktárak modellezése, tudományterület: gazdaság és jogtudományok (társszerzővel) in: *Aigaion SZE Publikációs és Szakmai Munka Adatbázis*, 2007, (1-37.o.)

Gyűjteményes kötetben szereplő cikkek:

- 1) Vincze Ibolya (2005): *A működőtőke-befektetések területiségének egyes elméleti és gyakorlati kérdései Magyarország vonatkozásában* "Gazdasági növekedés Magyarországon,, BME Konferencia, Budapest, 2005. szeptember 1-2. A tanulmány konferencia kötete megjelent CD-n is
- 2) Vincze Ibolya (2005): *Az FDI és a környezeti tényezők kölcsönhatása*. Határok és Eurorégiók Nemzetközi Konferencia, Szegedi Tudományegyetem, 2005. november 17-18. In: *Határok és Eurorégiók Nemzetközi Konferencia Kiadványa* (2005)
- 3) Vincze Ibolya (2005): *A Wagner törvény és aktualitása*. „Az állami deficit elméletlörténete” Konferencia, Budapest, BME, 2005.december 6. konferenciakötet megjelenés alatt
- 4) Vincze Ibolya (2006): A gazdasági növekedés alternatív modellezési lehetőségei *I.KHEOPS Tudományos Konferencia*, „Kihívások, trendek a gazdaságban és a közsférában napjainkban Mór, 2006. május 31.KHEOPSZ Automobil-kutató Intézet, Dr. Svéhlik Csaba PhD. A tanulmány konferencia kötete megjelent CD-n és www.kheops.onto címen
- 5) Vincze Ibolya (2006): *A magyarországi fejlődés eszközei egy globalizált világban*, In: *Globális és hazai problémák tegnaptól holnapig „30 év, és ami utána következik”*. VI. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatási Konferencia Konferenciakötete. Szerk.: Tóth Attiláné Budapest, 2007, 123-126

- 6) Vincze Ibolya (2006): *Ungarns Wirtschaftsentwicklungsmittel auf Basis humaner Ressourcen in einer globalisierten Welt*. SAPIENTIA EMTE, Sapientia EMTE Társadalomtudományi Tanszék – Hargita Megye Tanácsa –KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Regionális Képzési Központ, Csíkszereda, 2006. október 13-14. A tanulmány konferenciakötetben megjelent
- 7) Vincze Ibolya (2007): *Az átmeneti állam szerepe a gazdasági növekedésben*, I. Terület- és Vidékfejlesztési Konferencia, Kaposvár, 2007. március 2-3. Konferenciakötete, Proof. Stúdió Kft, Pécs, 2007, ISBN: 978-963-06-2261-5, 240-245
- 8) Vincze Ibolya (2007): *A régiók szerepének fontossága az átmeneti országok gazdasági növekedésében*, In: „Régiók a Kárpát-medencén innen és túl”, Konferencia Konferenciakötete Baja, 2007.márc.23., Szerk.: Dr. PhD PhD Gulyás László, Eötvös József Főiskola, Baja, 2007. 499-503
- 9) Vincze Ibolya (2007): *The economic competitiveness of the transitive countries* 3rd Annual International Bata's conference for Ph.D. students Tomas Bata University in Zlin 12.4.2007.,. Fakulta managementu a ekonomiky ve Zline UTB Zlin. Autori prispevku, ISBN: 978-80-7318-529-9, PAGE: 138.
- 10) Vincze Ibolya (2008): *Az állam szerepvállalásának alakváltozásai – elmélettörténeti és tapasztalati metszetekben*, Mór, 2008.KHEOPSZ Automobil-kutató Intézet, Dr. Svéhlik Csaba PhD. A tanulmány konferencia kötetében megjelent CD-n és www.kheops.onto címen
- 11) Vincze Ibolya(2009): *Állami funkciók és a fejlesztő állam paradigmája*, A Jog-Állam-Politika c. folyóirat, SZE ÁJTDI, Győr, 2009. 78-88

Konferencia szereplések:

- 1) Vincze Ibolya (2005): *Mit jelent a gazdasági, piaci evolúció?* OTDK Konferencia, Sopron, 2005. április 28.
- 2) Vincze Ibolya (2005): *A működőtőke-befektetések területiségének egyes elméleti és gyakorlati kérdései Magyarország vonatkozásában* "Gazdasági növekedés Magyarországon. BME Konferencia, Budapest, 2005. szeptember 1-2.
- 3) Vincze Ibolya (2005): *Az FDI és a környezeti tényezők kölcsönhatása. „Határok és Európai régiók” Nemzetközi Konferencia*, Szegedi Tudományegyetem, Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged, 2005. november 17-18.

- 4) Vincze Ibolya (2005): Az FDI és a környezeti hatások vizsgálata a West Pannónia Euréregió példáján. Átalakulási folyamatok Közép-Európában Konferencia, Győr, 2005. december 2-3: <http://www.sze.hu/etk>
- 5) Vincze Ibolya (2005): A Wagner törvény és aktualitása. „Az állami deficit elmélet-története” Konferencia, Budapest, BME, 2005. december 6.
- 6) Vincze Ibolya (2006): A gazdasági növekedés alternatív modellezési lehetőségei I.KHEOPS Tudományos Konferencia, „Kihívások, trendek a gazdaságban és a közszférában napjainkban. Mór, 2006. május 31.:
- 7) Vincze Ibolya (2006): A magyarországi fejlődés eszközei egy globalizált világban, In: Globális és hazai problémák tegnaptól holnapig „30 év, és ami utána következik” VI. Magyar (Jubileumi) Jövőkutatási Konferencia
- 8) Vincze Ibolya (2006): Ungarns Wirtschaftsentwicklungsmittel auf Basis humaner Ressourcen in einer globalisierten Welt In: SAPIENTIA EMTE, Sapientia EMTE Társadalomtudományi Tanszék – Hargita Megye Tanácsa –KAM Regionális és Antropológiai Kutatások Központja – Regionális Képzési Központ, Csíkszereda, 2006. október 13-14.
- 9) Vincze Ibolya (2007): Az átmeneti állam szerepe a gazdasági növekedésben, I. Terület-és Vidékfejlesztési Konferencia, Kaposvár, 2007. március 2-3. A tanulmány CD-n és konferenciakötetben megjelent.
- 10) Vincze Ibolya (2007): A régiók szerepének fontossága az átmeneti országok gazdasági növekedésében, In: „Régiók a Kárpát-medencén innen és túl”, Konferencia Konferenciakötete, Baja, 2007.márc.23.,
- 11) Vincze Ibolya (2007): The economic competitiveness of the transitive countries 3rd Annual International Bata’s conference for Ph.D. students Tomas Bata University in Zlin 12.4.2007.
- 12) Vincze Ibolya (2008): Az állam szerepvállalásának alakváltozásai – elmélet-történeti és tapasztalati metszetekben megjelenésre elfogadva: III. KHEOPS Tudományos konferencia, Mór
- 13) Vincze Ibolya (2008): Transitional economy – developing country, emerging market definition and experiences of some countries – In: Innovation and Social Development: Cognitive capitalism – What Are the Conditions for Social Development? IUC – Inter-University Centre Dubrovnik, Croatia, May 23-25, 2008

- 14.) Vincze Ibolya (2009): Állami funkciók és a fejlesztő állam paradigmája, In: „A jogállamiság 20 éve” Tudományos Konferencia, A Jog-,Állam-Politika c. folyóirat,SZE ÁJTDI, Győr, 2009. máj. 08.

Tanulmányutak:

- 1) *Ausztria-Magyarország Phare CBC program (West/Nyugat-Pannon Eurégió) tanulmányút.*
Szervezte: MTA Regionális Kutatások Központja, Nyugat-Magyarországi Tudományos Intézete, 2005. április 11-15.
- 2) *A SZE MTDI Moldáviai tanulmányút, 2006. május*
A tanulmányút során készült esettanulmányomban Moldávia példáján keresztül mutattam be:”Az állam szerepe a gazdasági növekedésben, a társadalmi tőke fejlesztésében az evolúciós államelmélet szemszögéből” című munkámban, hogy a gazdaságilag elmaradott országok esetében, a versenyképesség jelentős növelése csak célzott, határozott és célszerű állami beavatkozásokkal érhető el.
- 3) *A SZE MTDI UKRAJNAI tanulmányút, Időtartam: 2007. május 20-27.*
Magyar-ukrán gazdasági kapcsolatok című tanulmányt írtam, mely ismereteket felhasználtam a disszertációm készítése során

Alkalmazott kutató munkában való részvétel:

Közreműködőként vettem részt a Széchenyi István Egyetem és a Calida Magyarország Kft innovációs-kutatási projektjében, „A termelőüzemi és késztermékraktárak méretezésének modellezése c.” tanulmány elkészítésében. Feladatom a Kft által elfogadott tanulmányban való számítási, pénzügyi javaslati tevékenység kiértékelése volt.